

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ: Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΛΟΓΙΚΟΥ

*«Οι ξυπνητοί έχουν ένα και τον ίδιο κόσμο οι κοιμισμένοι ο καθένας το δικό του.»,
Ηράκλειτος*

Το επόμενο άρθρο του καθηγητή Φιλοσοφίας Χαράλαμπου Θεοδωρίδη πρωτοδημοσιεύτηκε το 1954 στο περιοδικό *Επιθεώρηση Τέχνης*, όταν ήταν νωπές ακόμη οι φρικαλεότητες του ναζισμού και του φασισμού. Όπως σημειώνει η συντακτική επιτροπή του περιοδικού, συγγραφέας εξετάζει τις βασικές αρχές του ανορθολογισμού στην ιστορική τους διάσταση και καταδειχνει τον αντιδραστικό του χαρακτήρα. Οι φιλοσοφικές αυτές αντιλήψεις ήταν η θεωρητική βάση του φασισμού. Σήμερα, που λόγω της όξυνσης της κρίσης στον καπιταλισμό παρατηρούνται πολλά φαινόμενα και εκδηλώσεις με ανορθόλογο χαρακτήρα, που επιχειρείται η αναβίωση ανορθόλογων φιλοσοφιών, το άρθρο του Χ. Θεοδωρίδη έχει ιδιαίτερη επικαιρότητα.

Για ν' αρχίσω με κάποιον ορισμό σημειώνω. Η ζωντανή κι άμεση αίσθηση του εαυτού μας είναι φλόγα στο στήθος και λάμψη στο κεφάλι. Το κορμί μας και τον κόσμο τα έχουμε σαν προέχταση του εγώ μας. Φώτα, χρώματα, ήχοι, μυρωδιές, η γη που πατούμε, κάμποι, βουνά, θάλασσες, το στερέωμα πάνω με τον ήλιο τη μέρα, με τ' άστρα τη νύχτα και πριν απ' αυτά η πολύβοη πολιτεία με τους όμοιούς μας και την κίνησή τους γύρω μας είναι σαν

κομμάτι μας, σαν το φυσικό κι απαραίτητο για την ύπαρξή μας «περιέχον», όπως είπαν οι αρχαίοι Ίωνες φιλόσοφοι, άνθρωπος είναι ζώο λογικό. Πάει να γίνει δηλαδή λογικό. Σε παλαιότερες κοινωνίες ήταν λιγότερο λογικός και πλατιές μάζες ακόμα και στις πιο προχωρημένες χώρες δεν φαίνονται να πολυχρειάζονται λογικό. Η ψυχοφυσική σύσταση του ανθρώπου, οι συνθήκες του βιοπορισμού, η ανάγκη της προσαρμογής στη ρουτίνα, κάνουν αργινό το ξύπνημα. Από την άλλη μεριά η λογική είχε πάντα ισχυρούς και παμπόνηρους εχθρούς, που της έστησαν αδιάβατους φράχτες, ώστε χρειάστηκαν σκληρότατοι αγώνες στο γένος των ανθρώπων για να ιδεί κάπως ξάστερα τον κόσμο και τη ζωή του. Το θέμα είναι πλατύτατο. Δίνω σήμερα ένα φτωχικό σκίτσο για το νέο περιοδικό με τον πόθο να σταθεί πρωτοπόρο στον αγώνα για τη λογικότητα.

Μαζί έχουμε την ασάλευτη πίστη, πως αυτά είναι, όπως βλέπουμε κι όπως τα σκεφτόμαστε, πιστό καθρέφτισμα του εξωτερικού κόσμου στο νου μας. Νιώθουμε ακόμα πως μπορούμε την πλατιά και χιλιόχρωμη πραγματικότητα όχι μόνο να τη γνωρίσουμε παρά και να τη δουλέψουμε, να ωφεληθούμε από τα ωφέλιμα και ν' αποφύγουμε τα βλαβερά. Το βασικό αυτό αίσθημα, που προβάλλει σαν η ζωντανή πραγματικότητα με κέντρο τη νόησή μας, οι Φυσικοί της Ιωνίας, που το ένιωσαν ξεκάθαρα και σπαρταριστά μέσα στις βαθιές ζυμώσεις που έγιναν στα χρόνια τους, το είπαν με μια αιωνόβια από τότε λέξη, «λόγος». Ο λόγος, το λογικό, όπως λέμε εμείς με την τριμμένη λέξη, σημαίνει τη συνισταμένη όλης της ζωικής και νοητικής λειτουργίας. Δεν είναι η απλή νόηση, να σχηματίζουμε έννοιες, κρίσεις, να βγάζουμε συμπεράσματα, δηλαδή αιτιακές, διάμεσες γνώσεις, παρά ν' αδράχνουμε τα όντα και τα γεγονότα στην καθολική τους συνάρτηση και να ενεργούμε σκόπιμα μέσα σ' αυτή τη συνάρτηση. Η σκόπιμη ενέργεια είναι το κυριότερο μέσα σ' αυτή την κοσμική λειτουργία. Ο άνθρωπος δεν έχει μόνο την ικανότητα να γνωρίσει τον έξω κόσμο παρά και να ενεργήσει πάνω σ' αυτόν, να τον προσαρμόσει στις ανάγκες του, να τον αλλάξει με μια λέξη. Η ενέργεια αυτή κορυφώνεται στην επιστήμη, που είναι η λογική εφαρμοσμένη, και το πολύτιμο όργανο για την ανθρώπινη δράση.

Μ' αυτή το ατομικό λογικό γίνεται καθολικό κι ασφαλίζει αιωνιότητα καθώς κληρονομιέται από γενιά σε γενιά.

Στην ενέργεια του λογικού η φύση δίνεται βουβή και παθητική. Η αντίσταση στυλώνεται άγρια κι επιθετική όταν το λογικό κι η επιστήμη καταπιάνονται με τα κοινωνικά προβλήματα. Όταν ζητεί αλλαγές, μεταρρυθμίσεις, δικαιώματα. Έχει τότε να παλέψει με συμφέροντα, με στερεωμένες καταστάσεις, με προλήψεις και νωθρότητα του κορμιού και του μυαλού. Ο αγώνας αυτός συνοψίζει την πνευματική ιστορία του ανθρώπου. Σε ορισμένες εποχές, καθορισμένες από γνωστές συνθήκες, ο άνθρωπος έφτασε σε ζωηρότερη συνείδηση του εαυτού του. Ένιωσε δυνατότερη λάμψη στο μυαλό και πιο ζεστή φλόγα στο στήθος. Το βήμα από ομαλό και βραδύ έγινε τρεχάλα και πήδημα. Ο απαραίτητος όρος και μαζί το κατάλληλο κλίμα για ν' ανθίσει το λογικό είναι η δημοκρατία. Τις εποχές αυτές μπορούμε να τις ονομάσουμε με κοινό όνομα διαφωτισμό. Ο Καντ έδωσε έναν όμορφο ορισμό του διαφωτισμού. Διαφωτισμός είναι να ξεπεράσει ο άνθρωπος την από δική του ευθύνη ανηλικότητα. Διαφωτισμός δηλαδή είναι μια εκπολιτιστική και διανοητική κίνηση, που πάει ν' αντικαταστήσει τις δοξασίες που στηρίζονται πάνω σε θρησκευτικές και πολιτικές αυθεντίες με τέτοιες, που γεννιούνται από την ενέργεια του ανθρώπινου λογικού και που έχουν αντοχή στη σύμφωνα με το λογικό κριτική του κάθε ατόμου.

Ο μεσαίωνας αδιαφόρησε για την κοσμική σοφία. Συγκαταβατικός όμως σ' ένα σημείο μίλησε για «φυσικό φως», χαρισμένο από το θεό για να πορεύεται ο άνθρωπος στην επίγεια ζωή, ακόμα και για να βρίσκει μερικές αλήθειες. Οι ανώτερες όμως φανερώνονται μονάχα με την αποκάλυψη, με το «υπερφυσικό φως».

Τρεις είναι οι χαρακτηριστικοί σταθμοί του διαφωτισμού, το ιωνικό ξύπνημα στην πρώτη πριν από το Χριστό χιλιετηρίδα, που κορυφώνεται στην ακμή της Αθήνας προς το τέλος του 5ου αιώνα, η Αναγέννηση ύστερα από τη νάρκη του μεσαίωνα που με βήματα κάποτε αργινά, κάποτε πιο γοργά τραβάει στη μεγάλη ζύμωση του

18ου αιώνα, τέλος το βαθύ όργωμα που γίνεται στις μέρες μας από αφορμή τους μεγάλους ιμπεριαλιστικούς πολέμους του 20ού αιώνα.

Κι οι τρεις έχουν κοινά γνωρίσματα: δημοκρατία, πίστη στο λογικό, φυσική επιστήμη, στοργική ματιά στην ανθρωπότητα, απαίτηση για όμοια μεταχείριση όλων, ισότητα κι ανεξαρτησία. Κοινή επίσης είναι η πολεμική από την πλευρά που βλέπει από τις καινούργιες ιδέες κι αξιώσεις να πειράζονται τα προνόμιά της, η άνεση και η κυρίαρχη θέση πάνω στους άλλους. Όλοι αυτοί για υπεύθυνο του κακού κι αποδιοπομπαίο έχουν το λογικό.

Οι Έλληνες στην ακμή τους, τους τρεις πριν από τον Πελοποννησιακό πόλεμο αιώνες, λάτρεψαν το λογικό. Ο περίφημος Εφέσιος, ο Ηράκλειτος, δίδαξε με το αποφθεγματικό του ήθος πως αυστηροί λογικοί κανόνες ρυθμίζουν τα πάντα. Οι άνθρωποι όμως δεν το καταλαβαίνουν κι ζούνε σαν ο καθένας να έχει δική του διανόηση. Κι ύστερα από το θρίαμβο του δήμου μετά τα Μηδικά ο μεγάλος σοφιστής **Πρωταγόρας** διαλάλησε την κυριαρχία του ανθρώπινου λογικού. «Μέτρον πάντων άνθρωπος». Όλα τα πράγματα καθορίζονται από τον άνθρωπο. Πραγματική υπόσταση έχουν όσα βλέπει κι όσα πιάνει. Τα λεγόμενα άορατα, υπερφυσικά κι ακατανόητα δεν υπάρχουν. Είναι μια από τις μεγάλες υπηρεσίες των Ελλήνων, η εμπιστοσύνη στο λογικό. Οι ίδιοι πίστεψαν και την πίστη τους τη μετάδωσαν πέρα από το μεσαίωνα στο νέο κόσμο.

Οι αντίπαλοι σ' όλη τη διαδρομή είναι αμέτρητοι. Οι εχθροί της δημοκρατίας είναι φανεροί ή κρυφοί εχθροί του λογικού και της επιστήμης. Η αριστοκρατία, το ιερατείο, ποιητές όπως ο Αλκαίος, ο Πίνδαρος παν να το διασύρουν. Η μυστική θρησκεία, οι **Πυθαγόρειοι**, ο **Παρμενίδης**, ο **Εμπεδοκλής** αυτό έχουν στόχο στην προαθηναϊκή εποχή. Στην ακμή της Αθήνας ο Σωκράτης με το «εν οίδα ότι ουδέν οίδα» και με το «γνώθι σαυτόν» ζητά να εξευτελίσει το λογικό, την ανθρώπινη γνώση γενικά. Φανερά κι απερίφραστα καταδικάζει τη φυσική επιστήμη. Μετά τη συμφορά του Πελοποννησιακού πολέμου και τον τραυματισμό του δήμου οι εχθροί περισσεύουν και σηκώνουν προκλητικότερα το κεφάλι. Ο

αριστοκράτης **Πλάτων** τ' ανθρώπινα προβλήματα τα μεταθέτει κάπου πέρα στον υπερουράνιο τόπο, στο βασίλειο των ιδεών. Η καταφρόνια του στα αισθητά και στη φυσική επιστήμη δεν ξέρει όριο. Όλες οι μυστικές τάσεις που ολοένα φουντώνουν, από τον Πλάτωνα ως την πλατωνική ενόραση, είναι απόπειρες κατά του λογικού. Μα ο ελληνικός λόγος, ο γεννήτορας της φιλοσοφίας και της επιστήμης, κρατάει κάποια μυστική να πούμε αίγλη κι όταν ακόμα με τον αφανισμό της δημοκρατίας και την αλλαγή στη σύσταση του αρχαίου κόσμου τα φώτα θάμπωσαν. Ξένοι που μπήκαν στην ελληνική παιδεία, θρησκείες που προβάλλουν στον ελληνορωμαϊκό κόσμο, έχουν να λογαριασθούν μ' αυτόν. Ένας εύκολος τρόπος είναι να τον αφομοιώσουν, να τον κάνουν δικό τους. Ο λόγος, ακούμε να λένε, δεν είναι ανακάλυψη ελληνική. Είναι η σοφία του δικού τους θεού, το πνεύμα που έμπνευσε τα ιερά τους βιβλία. Στη Σοφία του **Σολομώντα**, που γράφτηκε λίγα χρόνια πριν από τη γέννηση του Χριστού, είναι η σοφία του θεού που ξέρει και διδάσκει τα κρυφά και τα φανερά. Ο περίφημος εβραίος φιλόσοφος της Αλεξάνδρειας Φίλων, που έζησε στα χρόνια του Χριστού, έδωσε στην έννοια του λόγου την παραλλαγή, που έγινε αποφασιστική για τα κατοπινά χρόνια. Ο λόγος είναι η ανώτατη θεϊκή δύναμη, ένα είδος δεύτερος θεός: «ο λόγος δε του θεού υπεράνω παντός εστί του κόσμου και πρεσβύτατος και γενικώτατος των όσων γέγονε» και μαζί ο τόπος όπου έχουν την έδρα τους οι πλατωνικές ιδέες, πρόσωπο που μεσάζει ανάμεσα στο θεό και τον κόσμο. Απ' εδώ ο δρόμος φέρνει στη θεοποίησή του, στο Λόγο με κεφαλαίο: «Εν αρχή ην ο Λόγος και ο Λόγος ην προς τον Θεόν». Η Παρθένος τίκτει τον «προαιώνιον Λόγον». Κάτι που σημαίνει την αχρήστευση ή αχρηστία του ελληνικού λόγου. Μήπως η νέα θρησκεία δεν απόδειξε μωρία τη σοφία αυτού του κόσμου; Δηλαδή την ελληνική επιστήμη, όπως έγραψε ο **Παύλος**.

Ο μεσαίωνας αδιαφόρησε για την κοσμική σοφία. Συγκαταβατικός όμως σ' ένα σημείο μίλησε για «φυσικό φως», χαρισμένο από το θεό για να πορεύεται ο άνθρωπος στην επίγεια ζωή, ακόμα και για να βρίσκει μερικές αλήθειες. Οι ανώτερες όμως φανερώνονται μονάχα με την αποκάλυψη, με το «υπερφυσικό φως». Αν το παρακάνει όμως ο άνθρωπος, αν θελήσει να ερευνήσει τις

ανώτερες αυτές αλήθειες με το φυσικό φως, με το φτωχό λογικό του, ξεγλιστράει στο ρασιοναλισμό, που στη γλώσσα των θεολόγων σημαίνει κάτι κακό, σκεπασμένη κακοδοξία είτε και αθεΐα.

Στους πρώτους αιώνες των νέων χρόνων οι δυο αντιλήψεις πάλεψαν με προοδευτική ενίσχυση της εμπιστοσύνης στο λογικό. Οι συνθήκες πάλι είναι οι ίδιες. Βιοτεχνία, εμπόριο, θαλασσινά ταξίδια, μια καινούργια τάξη που ανεβαίνει κι εννοεί να κάνει χρήση του λογικού. Πρωτοστατούν αυτή τη φορά οι φυσικές επιστήμες. Αρχίζοντας η ζύμωση με μια ισχνή γραμμή, σαν διάθεση στα πρώτα χρόνια, μέσα στην ακμή των ιταλικών πόλεων, προχωρεί με τις αγγλικές επαναστάσεις του 17ου αιώνα και φτάνει το 18ο αιώνα σ' εκρηχτική ένταση που ανατρέπει το παλιό «καθεστώς». Ποτές δε μίλησαν περισσότερο για το λογικό, για τη *raison*, όσο στη Γαλλία των προεπαναστατικών χρόνων. Τη φαντάστηκαν σαν καμιά ελληνική θεότητα, καμιά Αθηνά, που θα έστηνε στα πόδια το νέο κόσμο και θα οργάνωνε τη δίκαιη κοινωνία. Οι φιλοσοφικοί εκπρόσωποι είναι εδώ, παλαιότερα ο Bacon, ο Gassendi, ο Descartes, ο Spinoza, ο **Locke**, και πάνω στη βράση οι **Voltaire**, **Montesquieu**, **Rousseau**, οι εγκυκλοπαιδιστές, ο **Diderot**, ο **Helvetius**, ο **Holbach** κι ολόκληρος συναγερμός. Οι πρόσφατες απόψεις μας παρουσιάζουν το **Hegel** σαν να συγκεφαλαιώνει το συμπέρασμα από τη μεγάλη ζύμωση, όταν υποστηρίζει πως το λογικό, ο λόγος είτε η ιδέα κάνει την ουσία του κόσμου, της υλικής και της πνευματικής ζωής. «Ό,τι είναι λογικό είναι πραγματικό κι ό,τι είναι πραγματικό είναι λογικό». Έχουμε εμπρός μας την έννοια του παλλογισμού, που τον σκίτσαρε 24 αιώνες πριν ο Ηράκλειτος.

Αυτά δεν είναι παιχνίδι με λέξεις ούτε λόγοι επιδειχτικοί. Καθρεφτίζουν αντιθέσεις κοινωνικές και πάλη για υλικά αγαθά. Είναι η απαίτηση το λογικό να κανονίσει το πολίτευμα, τις νομικές σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους. Γι' αυτό η μεγάλη αντίδραση στις ιδέες που σκόρπισε η γαλλική επανάσταση. Ενώ λοιπόν για το **Μέττερνιχ**, την Ιερή Συμμαχία και την Τετραπλή οι ιδέες αυτές είναι «δημαγωγική ραδιουργία» είτε η Χάρυβδη που πάει να καταπιεί την κανονισμένη από το θεό κοινωνική τάξη -

και σαν τέτοια χαρακτήρισαν και το κήρυγμα της ελληνικής ανεξαρτησίας- κι οι οπαδοί τους εξοντώνονται με τη φωτιά και το τσεκούρι, φάλαγγες θεωρητικοί από βήματα συνεδρίων, από τις στήλες των εφημερίδων, από έδρες πανεπιστημίων, από τους άμβωνες κινητοποιούνται κατά του λογικού, του διεστραμμένου οργάνου που γεννοβόλησε τις ολέθριες εκείνες αντιλήψεις. Σ' όλο το 19ο αιώνα κι ως τις μέρες μας έγινε πολύμορφη κι αδιάκοπη προσπάθεια να κλονίσουν το κύρος του λογικού, να μηδαμηνίσουν, όπως είπαν, την αξία του.

Την κίνηση αυτή, που είναι χαρακτηριστική για την πιο πρόσφατη πνευματική ζωή, θα την παρακολουθήσω, στις γενικότατες πάντα γραμμές, σχετικά με τη Γερμανία, τη χώρα που δεν κατόρθωσε ως το κατώφλι του 20ού αιώνα να κάμει την αστική της επανάσταση και γι' αυτό η αντίδραση προβάλλει σ' αυτή ζωηρότερη και με τυπικότερη μορφή.

Λίγα χρόνια ύστερα από τη Συνθήκη της Βιέννης, ενώ βαριά κάθοταν στο στήθος της Ευρώπης ο Μέττερνιχ κι η **Ιερή Συμμαχία**, το 1819, φάνηκε το σύγγραμμα του νέου τότε **Σοπενχάουερ** «Ο κόσμος σα βούληση και παράσταση», που υποστήριζε πως ο κόσμος στην ουσία του είναι βούληση. Η γνώση του κόσμου, η λογική γνώση περιορίζεται μονάχα στις παραστάσεις, σε κάτι επιφανειακό. Με την καθαυτό πραγματικότητα μας φέρνει σ' επαφή μονάχα η βούληση. Αυτή είναι «το εσώτατο, ο πυρήνας στον καθένα και στο σύνολο». Οι φυσικές δυνάμεις, αγέρας, θύελλες, κοσμική έλξη, χημική συγγένεια κλπ. καθώς και ψυχικές ορμές αγάπη, μίσος, θυμός κλπ. είναι βούληση. Επίσης το κορμί μας είναι «αντικειμένωση» της βούλησης.

Η παγκόσμια βούληση ξυπνάει στον άνθρωπο θολά και σκοτεινά σαν τυφλή βούληση, που απλώνεται σαν ορμή σε απεριόριστες ορέξεις, σ' ένα ανήσυχο όνειρο. Η τέτοια βούληση είναι χωρίς νόημα και γεμάτη πόνο. Κι επειδή αυτή βαστάει από την κοσμική βούληση, όλος ο κόσμος είναι χωρίς νόημα, μια κωμικοτραγωδία. Περιγράφει τη μηδαμινότητα της ύπαρξης με τόνους που θυμίζουν τον ορισμό της ζωής από την εξιστανσιαλική φιλοσοφία του καιρού μας. Εκστρατεύει κατά του Λάιμπνιτς γιατί τον κόσμο μας

τον έβρισκε για τον καλύτερο απ' όσους μπορούσαν να γίνουν και με περισσότερη ορμή κατά του Χέγκελ γιατί έβρισκε νόημα στον κόσμο, στις ανθρώπινες πράξεις και στην ιστορία.

Στο βάθος ήταν εκστρατεία κατά του λογικού και πέρα απ' αυτό είχε στόχο τη γαλλική επανάσταση. Το βιβλίο δεν προσέχτηκε για πολύ καιρό, η πρώτη έκδοση πωλήθηκε με την οκά, γιατί ο αστικός κόσμος είχε ακόμα διάθεση για πάλη, για να ξαναπάρει τα δικαιώματα, που τα είχε κερδίσει με την επανάσταση και του τα είχε αφαιρέσει η παλινόρθωση. Μα ύστερα από τη σκληρή αποτυχία των επαναστάσεων του 1848 και τον τρόμο που σκόρπισε η εργατική εξέγερση του Παρισιού, ο Σοπενχάουερ έγινε ο ηγετικός φιλόσοφος της εποχής. Η διδασκαλία για τη βούληση κι ο αγνωστικισμός του, ιδιαίτερα στο κεφάλαιο της ιστορίας, ήταν καλόδεχτος από τους συντηρητικούς κι ο πεσιμισμός του και το κήρυγμα για το βυθισμό στη νιρβάνα ερχόταν σαν ανακούφιση στους πληγωμένους από την αποτυχία. Η επίδρασή του πήρε διεθνική έκταση.

Τη βούληση ο Νίτσε την πλάτυνε σε βούληση για δύναμη είτε για εξουσία κυριολεκτικότερα. Η Γερμανία του καιρού ήταν δυνατή. Οι γερμανικές μεραρχίες και το γερμανικό πυροβολικό είχαν τσακίσει με σύντομη διαδικασία την ως τότε επίφοβη δύναμη της Γαλλίας στο πρόσωπο του στρατού του Ναπολέοντα Γ". Ο Νίτσε 24 χρόνων τότε ένωσε κάτι σαν αποκάλυψη, τη βούληση για ζωή κι εξουσία στα συντάγματα που βάδιζαν για την επίθεση. «Τότε ένωσε βαθύτατα», όπως γράφει από αναμνήσεις της η αδελφή του, «πως η δυνατότατη κι ανώτατη βούληση για ζωή δε φανερώνεται σε μια μίζερη πάλη για ύπαρξη παρά σε βούληση γι' αγώνα, σε βούληση για δύναμη και παραδύναμη». Ήταν γοητευμένος από το μπισμαρκικό ράιχ γιατί περίμενε «πάνω σ' αυτή τη δύναμη να σπάσει και εξαφανιστεί κάτι, που το μισούμε σαν τον καθαυτό εχθρό κάθε βαθύτερης φιλοσοφίας κι ιδέας για τέχνη, μια παθολογική κατάσταση, που κάνει την ουσία του Γερμανού να βασανίζεται ιδιαίτερα από τη γαλλική επανάσταση» κι εδώ... δεν θέλω να μιλήσω για το μεγάλο πλήθος, που το πάθος εκείνο το λέγει «λιμπεραλισμό». Ο Νίτσε είναι γιος κι εγγονός

προτεσταντών παπάδων και βαφτίστηκε στην αντιπάθεια του σπιτιού του για προοδευτικές ιδέες όπως το παθαίνουν μερικοί πληβείοι και μικροαστοί που είναι βασιλικότεροι του βασιλιά. Με το πάθος όμως κατά του λιμπεραλισμού συνδυάζει, όπως γίνεται συχνά σε παρόμοιους στοχαστές του 19ου και του δικού μας αιώνα, μια δόση ρωμαντικής κριτικής του καπιταλισμού. Σαν υπόκρουση έρχονται, σε τόνο μάλιστα που φτάνει στο διαπασών του φανφαρονισμού, επιθέσεις κατά της αστικής κοινωνίας για την απαιδευσία και την απειροκαλία της. Αυτό δίνει την επίφαση προοδευτικότητας που δεσμεύει πολλούς αναγνώστες. Ο Νίτσε μεταρρυθμιστής, ο Νίτσε επαναστάτης. Αναποδογυρίζει τις αξίες, *Umwertung aller Werte!*

Συνθήματα που βρήκαν ξεγελαστική κι επικίνδυνη απήχηση κι έξω από τη Γερμανία, ακόμα σ' ένα Τόμας Μαν κι ένα Μπέρναρ Σω, ως και στη φτωχή μας Ελλάδα του 1900.

Μα η κριτική αυτή είναι από την ανάποδη. Γιατί το κράτος δεν ήταν αρκετά αυταρχικό, γιατί άφηνε περιθώριο για λαϊκά δικαιώματα. «Γίνετε σκληροί, αδέρφια μου, γίνετε σκληροί», λέγει ο Ζαρατούστρας. Για τον ίδιο λόγο ο Νίτσε αντιπάθησε το μπισμαρκικό ράιχ, που κρατούσε προσχήματα συνταγματισμού από φόβο για την επίκριση των δυτικών.

Ο Νίτσε δεν είναι αγνωστικιστής στην ερμηνεία της ιστορίας. Πάει να την εξηγήσει με συγκρίσεις και παραλληλισμούς, που σε υπερβολή έφερε τον ερμηνευτικόν αυτό τρόπο ο **Oswald Spengler** με απαραγνώριστη επίδρασή του, ώστε να περνάει για μαθητής του. Αλλ' ενώ άλλος εχθρός του λιμπεραλισμού και μαζί κριτικός του αστισμού, ο Καρλάυλ σαν δείγμα για μίμηση πήρε το μεσαίωνα με την υποθετική γαλήνη του και την πιο υποθετική πατρική σχέση γαιοκτήμονα και δουλοπάροικου, ο Νίτσε, κλασικός φιλόλογος, έχει για πρότυπο την ελληνική αρχαιότητα. Το πρώτο που μας πληροφορεί είναι πως οι αρχαίοι ήταν τόσο μεγάλοι γιατί είχαν δούλους. Εμείς στεκόμαστε τόσο χαμηλά γιατί δεν έχουμε. «Είναι», λέγει, «μερικοί που ισχυρίζονται πως η αρχαιότητα καταστράφηκε από το σύστημα της δουλείας. Το βέβαιο είναι πως εμείς θα καταστραφούμε γιατί μας λείπουν οι δούλοι».

Ο χωρισμός του ελληνικού σε διονυσιακό κι απολλώνιο γίνεται με το σκοπό να δοθεί κυρίαρχη θέση στο διονυσιακό, που αντιπροσωπεύει το άλογο, τις παράφορες ενστιχτιακές δυνάμεις, αντίθετα στο απολλώνιο, που είναι το ψύχραιμο, το νηφάλιο και λογικό. Η αντίθεση, ανύπαρκτη στην πραγματικότητα, έχει τη σφραγίδα των παρόμοιων χωρισμών, της δυαρχίας, καλή για τους παπαγάλους, που στα τέτοια νομίζουν πως βρήκαν κάτι μεγάλο και μαζί τον εαυτό τους μεγάλο.

Μια χτυπητή φράση του νεαρού Νίτσε φανερώνει το λόγο της αποστροφής του στο νεότερο πολιτισμό, ιδιαίτερα στη δημοκρατία: «Στα νέα χρόνια δεν είναι ο λατρευτής της τέχνης παρά ο σκλάβος που ορίζει τις γενικές παραστάσεις... Τέτοια φαντασιοκοπήματα όπως αξίωμα του ανθρώπου, αξίωμα της εργασίας, είναι μίζερα παράγωγα της σκλαβιάς, που κρύβει την ίδια από τον ίδιο τον εαυτό της». Με μια χοντροκομμένη παρεξήγηση ρίχνεται του **Σωκράτη**, που τον παίρνει για πρώτο ιδεολόγο της δημοκρατίας και του πληβειισμού. Η θέση του περίφημου Αθηναίου ήταν η ίδια με τη δική του, του πληβείου που τρέχει πίσω από τους αριστοκράτες. Τα βάζει με ασυμμάζευτη εμπάθεια με το γερασμένο Ντάβιντ Φρίντριχ Στράους, το συγγραφέα του Βίου του Χριστού, σαν τον τύπο του φιλελεύθερου γραμματοχαλασμένου φιλισταίου κι αποθεώνει το Σοπενχάουερ και το Βάγκνερ, σαν τους αντιπροσώπους της φιλοσοφικής και της καλλιτεχνικής μεγαλοφυΐας, που δίνουν τέλος το νόημα στην ιστορία της ανθρωπότητας. Ολοφάνερα ο Νίτσε τραβάει σε μια φιλοσοφία που νάναι στήριγμα του μονοπωλιακού καπιταλισμού. Όμοιος σ' αυτό με τον Σοπνχάουερ αργεί ν' αναγνωριστεί. Γύρω όμως στα 1890 και πέρα γίνεται ο αναγνωρισμένος φιλόσοφος του ιμπεριαλισμού κι η επίδρασή του περισσότερο απ' εκείνου απλώνεται πολύ πέρα από τα σύνορα της πατρίδας του.

Ο πεσιμισμός κι η τάση για φυγή που σκόρπισε ύστερα από το 1848 ο **Σοπενχάουερ** είχε για συνέπεια την παθητικότητα και την αδιαφορία, που ευκόλυναν τη νίκη του Μπίσμαρκ στην εσωτερική πολιτική, η διδασκαλία του Νίτσε έρχονταν σε βοήθεια για τ' αντιλαϊκά μέτρα και την κυβέρνηση με τη γροθιά του σιδερένιου

αρχικαγκελάριου κάπου δυο δεκαετίες. Μένει κανείς στοχαστικός, όταν σκεφτεί πόσοι πόνοι, εξευτελισμοί, πιέσεις ψυχών, διαστροφή νεότητας σκεπάζονται κάτω από τις δυο τελευταίες λεξούλες. Ο Μπίσμαρκ όμως είχε απογοητεύσει πολλούς κι από τους πρώτους το Νίτσε με την υπολογιστικά συγκρατημένη εξωτερική πολιτική του. Το 1888 τον Μπίσμαρκ τον παραμέρισε ο Γουλιέλμος Β΄ μ' έκδηλη διάθεση αντιπροσωπευτική του επεχτατικού ιμπεριαλισμού. Ο Νίτσε ευχαριστημένος γράφει στην αδελφή του: «Ο νέος αυτοκράτοράς μας μου αρέσει όλο και περισσότερο. Η βούληση για δύναμη σαν αρχή θα του είναι κατανοητή».

Η φιλοσοφία της βούλησης, που άρχισε με το Σέλλινγκ, μάλιστα της τελευταίας φόρμας, είχε σκοπό ν' αρνηθεί τη δυνατότητα να γνωρίσουμε με το λογικό την αντικειμενική πραγματικότητα που η φύση της είναι ολότελα άλογη, ριζικά ανορθόλογη, ιρρασιονέλ. Από την αντίληψη αυτή ξεκινάει η αντίθεση στη λογική γνώση κι ο ισχυρισμός να την αντικαταστήσουμε με την ενόραση, την ιντουισιόν. Αυτή μονάχα είναι ικανή να εμβαθύνει στην ιρρασιοναλιστική φύση της πραγματικότητας. Ο Σέλλινγκ ήθελε να ταυτίσει την ιντουισιόν με τη χριστιανική αποκάλυψη. Σε μια νέα γενεά όμως κορεσμένη από θρησκευτικότητα και γυρισμένη στην πράξη μίλησε περισσότερο η σκοτεινή και τυφλή βουλευτικότητα του Σοπενχάουερ. Ο Νίτσε προχωρώντας πιο πέρα κήρυξε τον αθεϊστικό ιντουισιονισμό, που ήταν ακόμα πιο βολικός να μαντρίσει τους κλονισμένους, που ο αριθμός τους μεγάλωνε με τη ραγδαία μηχανικοποίηση της Γερμανίας. Η φαντασιοκοπία δίνει κι εδώ την εντύπωση επαναστατισμού. Μα η κριτική πάλι γίνεται από τη δεξιά πλευρά. Το κήρυγμα του Ζαρατούστρα δεν είναι απόλυτη άρνηση του θεού. Υπήρχε θεός κάποτε και για μεγάλο διάστημα. Μα τώρα, δηλαδή στις μέρες του Νίτσε, ο θεός πέθανε. Την τάξη που είχε ορίσει στον κόσμο θα τη συνεχίσουν άλλες δυνάμεις. Στην ίδια έννοια γίνεται η εκμετάλλευση της δαρβινικής θεωρίας. Στην πάλη που είναι φυσικός νόμος θα κερδίσει η δυνατότερη φυλή, η γερμανική, και μέσα σ' αυτή τα δυνατότερα ζώα, το «ξανθό χτήνος». Η παρατήρηση πως ο Νίτσε κοντούλης, αδύνατος, αρρωστιάρης από

νέος ένωθε νοσταλγία για δύναμη κι εξουσία δεν αλλάζει την υπόθεση στην ουσία της...

Πρωτού στερεωθεί η φήμη του Νίτσε, το 1868, φάνηκε το έργο ενός απόμαχου αξιωματικού, του **Έντουαρντ Χάρτμαν** «Η φιλοσοφία του ασύνειδου». Ήταν μια σύνθεση του Χέγκελ και του Σοπενχάουερ και φαίνονταν να βαστάει από το γερμανικό ιδεαλισμό. Στην ουσία ήταν φρεσκάρισμα της παμβουλητικής θεωρίας του Σοπενχάουερ. Στηρίζονταν στη θολή κι ανεξέλεγκτη έννοια του ασύνειδου, που ψυχολόγοι και φυσιολόγοι την είχαν βάλει εκείνο τον καιρό σε πληθωρική κυκλοφορία. Μα το ασύνειδο του Χάρτμαν ήταν άλλη ονομασία για τη βούληση. Περνούσε όπως εκείνη για ουσία του κόσμου και φανερώνονταν σα συνείδηση στον άνθρωπο. Το ασύνειδο φτιάχνει στο άτομο τη συνείδηση σαν ψυχή του οργανισμού. Όσο ψηλότερα και τελειότερα ξετυλίγεται η συνείδηση στη διάρκεια της κοσμικής λειτουργίας, τόσο περισσότερο πλησιάζει στην αντίληψη, πως κάθε βούληση οδηγεί στη δυστυχία και πως μονάχα η απαρνησιιά μας φέρνει στην μορετή ευτυχία, που είναι η λύτρωση από τον πόνο.

Προς το τέλος του αιώνα η αντιλογική τάση πήρε οριστικότερη μορφή, την πιο συστηματική, αν μπορούμε να μιλήσουμε για σύστημα σε μια διανοητική ιδιοσυγκρασία που αντιπαθεί το σύστημα, στον ιρρασιοναλισμό του Μπερξόν. Είναι η πιο μαλακή, συμπαθητική στο σύνολο, η λιγότερο να πούμε ερεθιστική μορφή. Το έργο παίρνει την έχταση κάπου σαράντα χρόνων με αραιούς σταθμούς από τ' άμεσα δεδομένα της συνείδησης, 1889, ως τις Δυο πηγές, 1933. Στη φιλοσοφία αυτή που επιβλήθηκε στις πριν από τους ιμπεριαλιστικούς πολέμους δεκαετίες έχουμε την κρίση και την οριστική καταδίκη του λογικού. Βασικό στην αντίληψη του **Μπερξόν** είναι ο χωρισμός της ζωικής ενέργειας σε λογικό και σ' ένστιχτο. Το πρώτο το λέει νόηση, το δεύτερο ενόραση. Η εργασία με το λογικό και το πόρισμά της η επιστήμη είναι όργανα της ζωής, μέσα για τη δράση μας και για την ενέργεια πάνω στα πράγματα. Η προσπάθεια λοιπόν που έκανε ως τώρα ο άνθρωπος να νιώσει τον κόσμο και τη ζωή με το λογικό, με ξεκομμένες έννοιες, με κρίσεις και συλλογισμούς, ήταν

παρεξήγηση και μάταιος κόπος. Για να νιώσουμε τη βαθύτερη ουσία του κόσμου έχουμε άλλο μέσο, την ενόραση. Αυτή μας δίνει την απόλυτη γνώση, φτάνει στο απόλυτο, μπαίνει μέσα στα πράγματα, ενώ το λογικό κι η επιστήμη γυρίζουν γύρω σ' αυτά, τα εξηγούν με εκείνο που δεν είναι.

Στη Γερμανία ιρρασιοναλιστές είναι μια σειρά λογοτέχνες και στοχαστές, όπως ο Ρατενάου, ο Κάυζελιγκ, ο Γκέορκ Σίμμελ. Εδώ ανήκει η συναισθηματική κατανόηση, ιδιαίτερα στην ιστορία, του Ντίλταϋ.

Την σοδιάν αυτή ολόκληρου αιώνα την περιμάζεψε και προσάρμοσε στις ορέξεις του ο εθνικοσοσιαλισμός. Η λογική είναι η αντιπάθειά του γιατί αυτό που επιδίωκε δεν μπορούσε να στηριχθεί με το λογικό. Εξωτερικά φανερώνεται αυτό με τη μεγάλη τιμή στο Νίτσε, που τον ανακήρυξε γενάρχη του, στον άγριο εθνικιστή **Λα Γκάρντε** (1827-1891) και στο Χιούστον Τσάμπερλαιν, τον προσηλυτισμένο στην παγγερμανική ιδεολογία άγγλον αριστοκράτη, που στο τέλος του αιώνα, το 1899, δημοσίευσε ένα δίτομο έργο αποθεωτικό της γερμανικής ράτσας, με τον τίτλο «Τα θεμέλια του 19ου αιώνα», που το 1940 είχε την 26η έκδοση.

Παράλληλα πηγαίνει η αντίθεση στο **Χέγκελ**. Οι θεωρητικοί του εθνικοσοσιαλισμού απελαύνουν από το βασίλειό τους το μεγάλο μεταφυσικό επειδή είναι ορθολογιστής, πιστεύει στην πρόοδο, την κοσμική πραγματικότητα τη θεωρεί λογική, μάλιστα σαν εξέλιξη του νου, που φέρνει στη λογικά οργανωμένη πολιτεία και στην ελευθερία του ατόμου. Ηγέτες είναι εδώ στην πρώτη γραμμή ο ίδιος ο Χίτλερ και το άλλο σημαντικό στέλεχος, ο καθαυτό θεωρητικός του εθνικοσοσιαλισμού **Άλφρεδ Ρόζενμπεργκ**, ο Alfred Baumler, που αμέσως μετά την κατάληψη της εξουσίας από τους Νάτσι έγινε καθηγητής της πολιτικής αγωγής στο Βερολίνο κι ο λιγότερο γνωστός, ίσως όμως πιο πηγαίος, Ernst Kriek. Αυτοί φώναξαν κοφτά και προκλητικά εκείνο που οι άλλοι το 'λεγαν με μισό στόμα. Τι σημασία μπορεί να έχει αυτό το αχαμνό πράμα, που λέγεται λογικό, μπροστά στην τεράστια βουλητική κι επιταχτική ορμή, στις υποσυνείδητες δυνάμεις, τις παρορμήσεις

της φυλής και του αίματος, που κάνουν τον καθαυτό άνθρωπο. Το λογικό μαστόρεψε νόμους, θεσμούς, συντάγματα μαζί με τις μιζέριες γι' ανθρωπότητα κι ανθρωπισμό και δικαιώματα. Αυτά όλα είναι απαράδεχτα για τον αφεντάνθρωπο και τον αφεντολαό, που η γνησιότερη έκφρασή του είναι ο γερμανός.

Η στάση των Νάτσι [σ.σ.= Ναζί] απέναντι στον Χέγκελ είναι αποφασιστικά εχθρική. Ο Ρόζεμπεργκ το λέγει χωρίς περιστροφές. Η σχέση του με το Μαρξ κάνει τον Χέγκελ απαράδεχτο και τον εθνικοσοσιαλισμό μιαν ιδεολογία που τον πολεμάει. Μα υπάρχουν εσωτερικότερες αφορμές, η λογική υφή της εγγελιανής φιλοσοφίας, η αντίληψη για τη λογικότητα του κόσμου, για την εξέλιξη, ιδιαίτερα όμως η ιδέα για το κράτος δικαίου. Η απόκρουση του εγγελιανισμού πλαταίνει σ' όλο το γερμανικό ιδεαλισμό, γιατί στη βάση είναι ορθολογικός και κρατάει βόχα από το γαλλικό λιμπεραλισμό. Ο Μπόιμλερ στον εναρκτήριο του έβαλε για μιαν από τις υποχρεώσεις την πολεμική κατά του ιδεαλισμού. Στο παλαιότερό του έργο για το Νίτσε υπογράμμιζε πως η επίθεσή του κατά του Στράους στόχον είχε το Χέγκελ. Με γερό ένστιχτο ο συγγραφέας του Ζαρατούστρα, λέγει, ένιωθε πως ο εγγελιανισμός είναι ιδεολογία του αστισμού παλιάς φόρμας, πως αυτός, το αδελφάκι του Διαφωτισμού, εξούσιασε τον μπισμαρκικό και το γουλιελμικό αιώνα και μαζί μ' εκείνους αφανίστηκε στην μπόρα του πολέμου. Η ιστορία πρέπει να κατανοηθεί στο αληθινό της νόημα κι η ιστορία της φιλοσοφίας να ξαναγραφεί με διαφορετικό πνεύμα. Ό,τι ήταν αυστηρά λογικό σ' αυτή να στιγματιστεί σαν άχρηστο και βλαβερό. Πρωταίτιος του κακού είναι ο Ντεκάρτ, που έκανε επιστημονική τη φιλοσοφία και πήρε στο λαιμό του ολόκληρη σειρά από δυτικοευρωπαίους λόγιους ως και το Χέγκελ και τους ιδεαλιστές της Γερμανίας. Η τέτοια άποψη πνίγει το βαθύ ανθρώπινο, την αδέσμευτη φυλετική ορμή. Ο Χέγκελ είναι το κορύφωμα όλων των επικίνδυνων προσπαθειών του φονιά της ζωής ρασιοναλισμού, κορύφωμα της αντιγερμανικής φιλοσοφίας. Αυτά έρχονταν να μας σφυρίσει ο Frang Rohm μ' ένα βιβλίο του με την επιγραφή «Αντικαρτεσιανισμός» και υπότιτλο «γερμανική φιλοσοφία σε αντίσταση», που η νατσοιστική προπαγάνδα μας το κουβάλησε στις θολές χειμερινές μέρες της κατοχής ως τη

Θεσσαλονίκη.

Στρογγυλά και χωρίς συμμαζεμό το λέγει ο Κρικ. Αντίς φιλοσοφία χρειαζόμαστε ανθρωπολογία, από νατσοιστικό εννοείται ζυμάρι. ((Η φυλετο-λαϊκο-πολιτική ανθρωπολογία παίρνει τη θέση της στο μεταξύ πεθαμένης φιλοσοφίας». Τη θέση της λογικής και της γνωσιοθεωρίας, που ήταν ως τότε βασική φιλοσοφική επιστήμη, θα την πάρει η βιολογία κι η ανθρωπολογία, έννοιες δηλαδή που σηκώνουν πολύ νερό και πολλή δημαγωγία. Ρυθμιστική και των δυο είναι η «φυλή» και το «αίμα», που ορίζουν και κατευθύνουν τις πράξεις των λαών. Κι όπου αυτά δεν επαρκούν μπαίνει η απόφαση του Φύρερ.

Ο δρόμος στο μύθο μένει ορθάνοιχτος. Ο Χίτλερ κι ο Ρόζενμπεργκ πολέμησαν την επιστήμη για να βάλουν στη θέση της το μύθο, ιδιαίτερα για την ερμηνεία της ιστορίας. Ο Μπόιμλερ πήγε να συναντήσει τον αρχιπαραμυθά, τον Ελβερό **Γιόχαν Γιάκομπ Μάχοφεν** (1815-1887), που είχε διδάξει πως για την ερμηνεία και την κατανόηση των μνημείων της ανθρώπινης ιστορίας έχουν ιδιαίτερη αξία ο μύθος και το σύμβολο. Ο μύθος είναι η έκφραση αντιλήψεων, θεσμών, γεγονότων περασμένων καιρών. Γεννήθηκε τον καιρό που «η ζωή των λαών δεν είχε ακόμα ξεκλίνει από την αρμονία με τη φύση». «Μοιράζονται μ' αυτή εκείνη την ασύνειδη νομοτέλεια που λείπει από τα έργα της νόησης». «Έχει την ιδιαίτερη αυτή αξία που είναι ελεύθερος από την αυθαιρεσία της νόησης». Ο μύθος είναι η εξήγηση του συμβόλου. Από το σύμβολο μιλάει η βαθύτερη κι ολοκληρωμένη ψυχή των περασμένων γενεών. Κι η φιλολογία του παραλογισμού συνεχίζεται. Ο Ρόζεμπεργκ τον εφάρμοσε στην πράξη, σ' ένα από τα καταπληχτικότερα ντοκουμέντα που φάνηκαν από καταβολής ανθρώπου, στο «Μύθο του Εικοστού Αιώνα».

Οι καρποί είναι γνωστοί. Οι παλαιότεροι κατακτητές υπότασαν τους λαούς για να τους εκμεταλλευθούν. Κάτι τέτοιο μελετούσαν κι οι παλαιότεροι παγγερμανιστές και πιο πέρα τον εκγερμανισμό, όπως τόκαναν οι πρόγονοί τους στην Αυστρία και την Πρωσσία, που άλλοτε ήταν χώρες σλαβικές. Ο Χιτλερισμός θέλει να τους κάνει ολότελα σκλάβους ή καλύτερα να τους

εξοντώσει για να μην ασχημίζουν τη γη.

Παγκόσμια ιστορία δεν υπάρχει. Ο Χίτλερ κι ο Ρόζενμπεργκ προφέρνουν με σαρκασμό τη λέξη ανθρωπότητα κι αποκρούουν την έννοια μιας ενιαίας παγκόσμιας ιστορίας. Για τους χιτλεροφασιστές αν υπάρχει ιστορία, αυτή είναι μόνο της «ανώτερης ράτσας». Οι άλλοι λαοί είναι φορτηγά ζώα είτε προσφέρουν στο γερμανικό ράιχ την υπηρεσία με την ανάμιξή τους να φέρουν σε αποσύνθεση τους αντίπαλους της Γερμανίας λαούς.

Είναι ολότελα διαφορετική η εξέλιξη του γερμανικού λαού. Ο Ρόζενμπεργκ καταφέρεται κατά του Μπαχόφεν, που δίδαξε πως η ανθρωπότητα πέρασε ένα σταθμό μητρικού δίκαιου. Το γερμανικό κράτος δεν βαστάει από το μητρικό δίκαιο παρά από το «σύνδεσμο ανδρών». Θέλουν επίσης να ξεγράψουν την έννοια έθνος. Σε μια συνομιλία με το Rauschning ο Χίτλερ λέγει: «Το “έθνος” είναι πολιτική έκφραση της δημοκρατίας και του λιμπεραλισμού. Πρέπει να ξεφορτωθούμε αυτή την ψεύτικη αντίληψη και στη θέση της να βάλουμε την αντίληψη της φυλής, που δεν είναι ακόμη φθαρμένη».

Η έννοια πρόοδος ή εξέλιξη χτυπιέται. Μέσα στη διαλεχτή ((ράτσα» δεν υπάρχει αλλαγή. Τίποτε δε γίνεται μοιραία, σα βλάστηση και μαρασμός, όπως δίδαξε ο Σπένγκλερ. Όλα καθορίζονται από τη θέληση εξαιρετικών προσώπων, που στην κορυφή τους στέκεται ο Φύρερ.

Η έννοια της ισότητας είναι από τις πιο αντιπαθητικές. Πώς μπορώ να έχω για ίσο μου, λένουν, ένα γιατί έχει μούτρο ανθρώπου. Και ρίχνονται με αγανάχτηση του Χέγκελ που έγραψε: «ο άνθρωπος περνά γι' άνθρωπος επειδή είναι άνθρωπος όχι επειδή είναι εβραίος, καθολικός, διαμαρτυρόμενος, γερμανός, ιταλός κλπ. Η άποψη αυτή έχει μέγιστη σπουδαιότητα».

Δεν προχωρώ στις θεωρίες πολιτείας, δίκαιου, πολέμου, ανθρώπινης αξίας. Οι λαοί τις δοκίμασαν στη σάρκα τους. Ποτές ο άνθρωπος δεν είχε φτάσει σε τέτοιο παραλογισμό και τέτοια βαρβαρότητα.

Βγαίνοντας από τα σκοτάδια των πολέμων, δεχόμαστε κύμα

καταφοράς κατά του λογικού, την εξιστανσιαλική φιλοσοφία με τις διάφορες αποχρώσεις της. Ο ναζισμός ήταν παραλογισμός του πεζοδρόμιου, της παράτας και της σηκωμένης γροθιάς, ο εξιστανσιαλισμός είναι του γραφείου, της πιο ραφιναρισμένης λογικής που αμαρτάνει στη λογική.

Μα κι απ' άλλες πλευρές ξεχύνονται τα κύματα. Ολόκληρη η πολιτική κι ο αντίλαλός της η λογοτεχνία στην πλειονότητα είναι έγκλημα καθοσίωσης στην ιερότητα του Λόγου.

Η φωτογραφία είναι από
εδώ: <http://www.spiritscienceandmetaphysics.com/8-ways-to-take-control-back-over-your-mind/>

Πηγή: Ερανιστής, eranistis.net